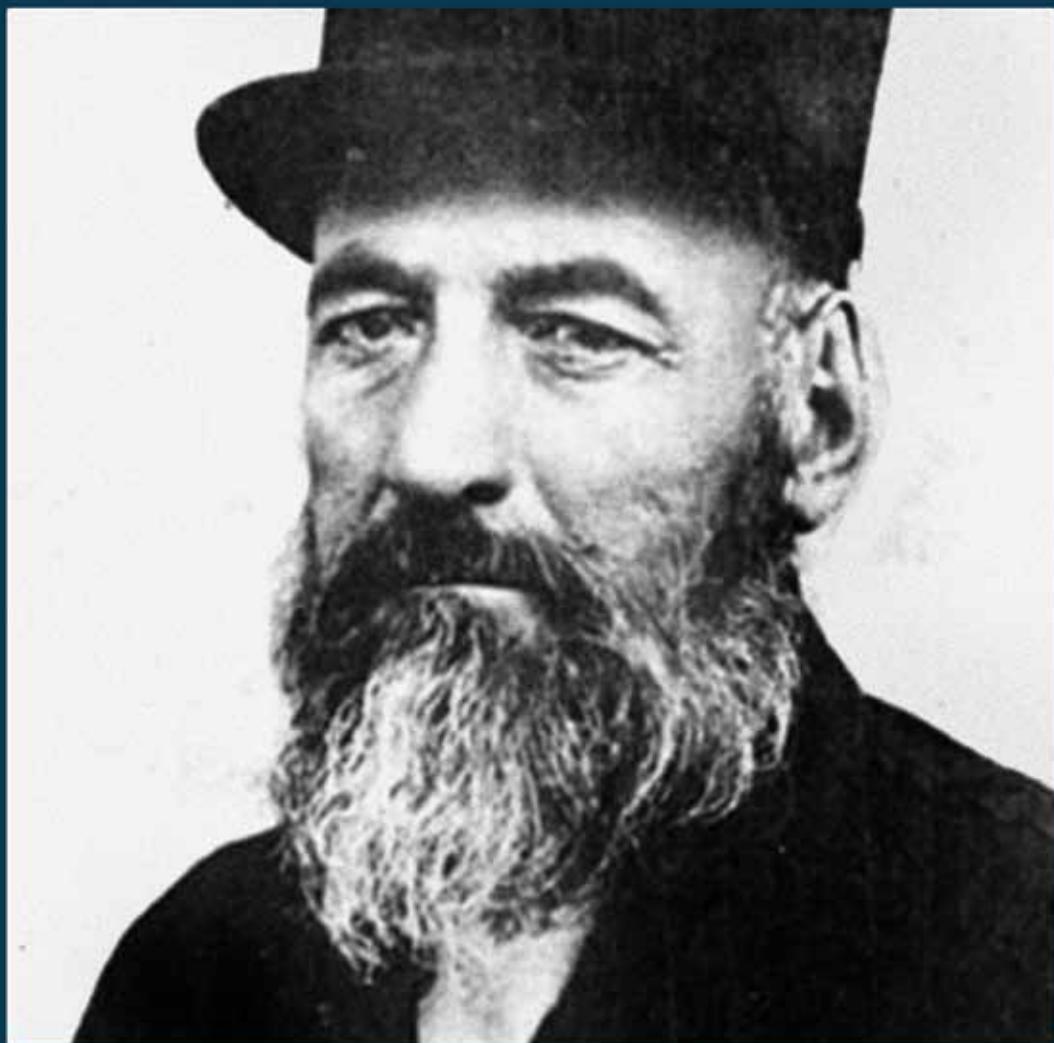

بُجُنْهارا

شماره ۱۴۴ . تابستان ۱۴۰۰ . قیمت پنجاه و پنج هزار تومان

زاله آموزگار • عبدالحسین آذرنگ • محمود آموزگار • سجاد آیدنلو • پریسا احديان • رضا باقریان موحد • گلبرگ بروزین • حسین بهروش • جوزیه بروزنه
ناصر تکیل همایون • زیبا جلالی نائینی • مصطفی حسینی • ابوالفضل خطيبي • هاشم رجبزاده • بهدخت رشیدی • رسول رئیس جعفری • بهمن زبردست
گلنوش زنجان پور • شفق سعد • آنتونیا شرکا • محمد رضا شفیعی کدکنی • عمال الدین شیخ الحکمایی • آله ماری شیمل • مجید عباسی • میلاد عظیمی
مصطفود فراسخواه • پریسا فرد • مسعود فرهمندفر • علی قیصری • بهرام گرامی • سید مصطفی محقق داماد • فائزه مردانی • مینو مشیری
حسن میر عابدینی • خسرو ناقد • پریسا نظری • رامتین نظری جو • بیژن هنری کار • یادنامه میرزا حسن رشیدیه و شعری منتشر شده از ۵۰ سایه

در این شماره می خوانید:

شعری منتشرشده از هوشگی اپهاج (۵۰. آ. ساوه)

۸

یادگار

نگاه

۱۰ نقش تاریخی «مراکز» و «شبکه‌ها» / محمدرضا شفیعی کدکنی

شب «شب‌های بخارا»

۱۷ علی دهباشی و شب‌های بخارا / زاله آموزگار

شاهنامه پژوهشی

۲۴ «اورخ» یا «اورج»، واژه‌ای ناشناخته در شاهنامه / سجاد آیدنلو

دانسته‌دانش نویسی

۳۸ داستان داستان نویسی (۱۳) / حسن میرعبدیینی

رمان فارسی در قرنی که گذشت (۲): دامگتران یا انتقامخواهان مزدک (۳۸)، طهران مخفوف (۴۳) / مرگ مؤلف: صادق هدایت (۴۶) / اقلیم‌گرایی از دید ویلیام فاکنر (۴۹) / نویسنده‌ان امروز ایران (۴): مهدی افروزمنش (۵۱) / روایت و زن (۵۴)

در متن و حاشیه فرنگ (۱۰) / عبدالحسین آذرنگ
واکنش به دیدگاه نسی‌گرایی فرنگی

آویزهای آنلاین

- ۷۴ آویزهای (۶۱) / میلاد عظیمی
گناه فریدون (۷۴) / رحلت استاد محمدرضا باطنی (۷۷) / دکتر باطنی و درس مادر (۷۷) / شیر و شمشیر (۷۹) / درگذشت اسماعیل خوبی (۷۹) / قحط خدای (۸۱) / کتابی دیگر از کسری درباره تاریخ مشروطه (۸۱) / احمد رضا احمدی (۸۲) / سرو شکسته نقش دل ما بر آب زد (۸۴) / منصور اوجی (۸۵) / یک جمله از اسلام کاظمیه (۸۷)

زبان فارسی

- ۹۰ سرگذشت زبان فارسی / احسان یارشاطر / مسعود فرهمندفر

یادگاری میرزا حسن رشدیه

- ۱۱۷ روزشمار زندگی میرزا حسن رشدیه
۱۲۱ گزارش شب میرزا حسن رشدیه / پریسا احديان
۱۲۷ یاد بعضی نفرات... / سید مصطفی محقق داماد
۱۳۴ وسعت فکری میرزا حسن رشدیه / بهداشت رشدیه
۱۳۷ عنصر عقلانیت و خردباری / مقصد فراستخوان
۱۴۰ مقاومت و استقامت در نشر فرنگ / ناصر تکمیل همایون
۱۴۴ استقامت، جسارت و اعتقاد... / محمد تقایی شیره‌جینی
۱۴۸ چگونگی جمع آوری و انتشار آثار میرزا حسن رشدیه / سید رضا باقریان موحد
۱۵۲ رشدیه، میراثدار عقل غربی و عرفان شرقی / احمد عزتی پرور
۱۵۵ مکتوبی از میرزا حسن رشدیه / علی قیصری
۱۷۷ زندگی پدر بزرگی که هرگز ندیده بودم / بهداشت رشدیه
۲۰۴ یادی از میرزا حسن رشدیه / رضا بابایی
۲۰۷ برگی از تاریخ شفاهی رشدیه در قم / محمد هادی خالقی

۲۱۲	اسناد تازه‌یاب از میرزا حسن رشديه در روزنامه استوار قم / مجید داداش نژاد
۲۱۷	الگوگری میرزا حسن رشديه از عثمانی جهت بنیان‌گذاری نظام نوین آموزشی در ایران / رحیم روح‌بخش و سیدرضا باقریان موحد
۲۳۰	تأملی بر آراء آموزشی میرزا حسن رشديه / شهراب یزدانی و ابراهیم بوچانی
۲۴۵	حاج میرزا حسن رشديه / محمدعلی صفوت
۲۵۰	نکته مغفول مدرنیزاسیون آموزشی در ایران / علی اشرف فتحی
۲۵۴	میرزا حسن رشديه و آموزش معلمان / مهرداد فردیار و سیدرضا باقریان موحد
۲۶۴	رشدیه و معارف جدید / حسین محبوی اردکانی
۲۶۹	تهمت بابیگری به رشديه از زبان خودش / سیدمحسن محسنی
۲۷۲	زادروز میرزا حسن رشديه / علی مرادی مراغه‌ای
۲۷۵	حاج میرزا حسن رشديه / مهدی مجتبی
۲۷۸	آسیب‌شناسی تعلیم و تربیت به روایت میرزا حسن رشديه / سیدرضا باقریان موحد

مسائل اهر و ز

۲۹۷	این یک داستان واقعی است / مینو مشیری
-----	--------------------------------------

پاداشت‌های ادبی و گلاریخی

۳۰۰	یادداشت‌های ادبی و تاریخی (۱۰) / ابوالفضل خطیبی
۳۰۳	خداآندگار شرافت و دانش (۳۰۰) / شکسپیر شاعر (۳۰۱) / سام‌نامه سروده خواجه‌ی کرمانی
۳۰۵	نیست، واقعاً نیست (۳۰۳) / اسطوره، افسانه و داستان (۳۰۵) / شیر شمشیر به کف (۳۰۶) /
۳۱۳	کمندافگنی رستم و گیو (۳۰۸) / چرخ مهر؟ (۳۱۳) / دل بردن از شیر (۳۱۴) / بر آرزو رفتن (۳۱۵)
۳۱۶	دل مرد را مرده بُد (۳۱۶) / سبک باش! (۳۱۷) / به دیده همی نعل باید سپرد (۳۱۹)

حکایات‌های پاستانی

۳۲۲	حکایات‌های باستانی (۵) / رسول رئیس جعفری
۳۲۵	اشتباه در نوشتن حوادث روز (۳۲۲) / علاقه‌بندی و اصول علم اقتصاد (۳۲۵) / نامه رئیس ثبت
۳۲۶	بابل (۳۲۶) / در وصف عارف قروینی (۳۲۶) / یاغی شدن نایب حسین کاشی (۳۲۸) / آزار
۳۳۱	بلندپایه (۳۲۹) / هلاکو خان و خلیفه عباسی (۳۳۱) / غنایم صلح (۳۳۲) / رجال پروری فراهان
۳۳۳	و تفرش (۳۳۳) / یاد غلام‌حسین یوسفی (۳۳۵)

۳۳۹ چند قطعه درباره چیزهایی که برایم اهمیت دارند / حسین بهروش

تاریخ هنر

۳۴۵ پناهندۀ بی‌پناه: سرگذشت تلح علیرضا حکمت / بهمن زبردست

تاریخ هنر

۳۸۴ گفت و شنود پابلو پیکاسو و براسای / هنری میلر / شفق سعد

پژوهش‌هایی

۳۹۳ عود در مجمّر شعر فارسی / بهرام گرامی

در حواشی کتاب در ایران

۴۰۵ در حواشی کتاب در ایران (۳۱) / محمود آموزگار
حکایت فارسی مزرعه اربابی که قلعه حیوانات شد (۱)

تاریخ موسیقی ایران

۴۲۶ پای صحبت منوچهر همایون‌پور / رامتین نظری جو

ادیات چهان

۴۴۵ نویسنده ایتالیایی نامتعارفی که کوشید فاشیست بودنش را پنهان کند /
ادموند وايت / گلبرگ برزین

از چشمۀ خورشید

۴۵۳ از چشمۀ خورشید (۶۲) / هاشم رجب‌زاده
دیدار نخستین سفیر ژاپن از مدرسهٔ مبارکۀ دارالفنون (۴۵۳) / دوازده فصل باغ و بوستان و
درخت در اسناد دورۀ قاجار (۴۵۵) / پیشگفتار: باغ و بوستان و گلستان (۴۵۷) / فرش ایرانی،
نگاره‌ای از باغ‌های ایران، در ژاپن قرن شانزدهم (۴۶۱) / سخنی دیگر در بارۀ قالی ایران

(۴۶۲) / کنار رفتن نخست وزیر ژاپن (۴۶۲) / نخست وزیر تازه (۴۶۴) / نخستین سفر خارجی آقای سوگا (۴۶۵) / یارگیری‌های تازه در جنوب شرق آسیا و اقیانوس آرام (۴۶۶) / حیای کلاغ (۴۶۶) / نسخه پیچی در ژاپن؛ نمونه‌ای از نظم ژاپنی (۴۶۷) / محظوظیت گریمه‌ها به راههای انسانی (۴۶۸) / پارچه دست‌ساز (شیوری)، نمونه‌ای از هنر والی ژاپنی (۴۶۹)

شب آقا و افغان

- شب‌های مشترک فرهنگی و هنری میان ایران و ایتالیا / علی دهباشی
 ۴۷۴ پل فرهنگی بین ایران و ایتالیا / جوزپه پرونہ
 ۴۷۶ انسانی نازنین و بانوی شریف / آنتونیا شرکا
 ۴۷۸ روایت کرد، آنچه دیگران ندیدند و روایت نکردند... / فائزه مردانی
 ۴۸۲ یک بانوی به تمام معنا اصیل و نیزی / زیبا جلالی نائینی
 ۴۸۷ دیالوگ بین فرهنگی، از طریق ترجمه / پریسا نظری
 ۴۹۲ آنا و انزان، پژوهشگر و مترجمی که مرزها را گشود / لیلا کرمی
 ۴۹۹

نویسنده‌ی چهارم

- ۵۰۸ نغمه شادی (نیم‌نگاهی به سمعونی شماره نه بتهوون) / پریسا فرد

اوراق سنگین

- ۵۱۷ اوراق سنگین (۱۲) / عمادالدین شیخ الحکمای
 متن فارسی با خط کوفی سده پنجم در کتیبه‌های جایدشت فیروزآباد فارس (۵۱۷) / کتیبه
 محراب سال ۳۹۳ قمری در امامزاده شاه فضل الله جایدشت فیروزآباد (۵۲۲)

طنز

- ۵۲۵ همینطور منتظر بودم... / رضا رفیع

ایله الشناسی

- ۵۲۸ مروجان ادبیات فارسی در آلمان: هردر، هامر - پورگشتال - روکرت / آنه‌ماری شیمل / مصطفی حسینی

توانایی‌های یک طراح (یا) از توفیق و اطلاعات تا آهنگر (روبه رو با احمد سخاوردز) /
مجید عباسی ۵۰۰

معرفی کتاب

۵۷۸	دانشنامه مازندران، از آغاز تا پایان / بیژن هنری کار
۵۹۱	جستاری در مذهب اسماعیلی فردوسی / حامد مهراد
۵۹۶	میعاد در دوزخ / گلنوش زنجانپور
۶۰۰	کتاب کودکی / کیمیا اسدی

پاک و پاک پوچش

هوای باغ نکردیم و دورِ باغ گذشت! / خسرو ناقد
در سوگ منصور او جی

توضیح:

در مقاله «ملی کردن نفت ایران، اثرات و ثمرات آن» نوشته دکتر محمدعلی موحد،
چاپ شده در شماره پیشین مجله بخارا (شماره ۱۴۳)، صفحه ۲۰، سطر ۲۳، جمله
«اختلاف ایران و بریتانیا بر سر ملی شدن نفت بدون مداخله امریکا امکان‌پذیر شد»

بدین صورت تصحیح می‌گردد:

«فیصله اختلاف ایران و بریتانیا بر سر ملی شدن نفت بدون مداخله
امریکا امکان‌پذیر نشد.»

اوراق سنگین

• اوراق سنگین (۱۲) / عmad الدین شیخ الحکمایی

اوراق سنگین* (۱۲)

عمادالدین شیخ‌الحکمایی**

۵۱۷

پخارا
سال بیست و ششم
شماره ۱۴۴
تایستان
۱۴۰۰

۲۳. متن فارسی با خط کوفی سده پنجم در کتیبه‌های جایدشت فیروزآباد فارس کتیبه‌هایی که در ادامه می‌آید در سال ۱۳۸۳ در محوطه‌ای در جنوب روستای روزبدان در منطقه جایدشت شهر فیروزآباد استان فارس، در حین خاکبرداری با لودر به دست آمده است. همان وقت سه تصویر و اطلاعات مربوط به مکان کشف را دوست گرامی، آقای رضا نوروزی، معاونت وقت اداره کل میراث فرهنگی فارس برایم ارسال داشت. دو سال بعد نیز برای یافتن جزئیات بیشتر و دیدن اصل کتیبه به همراهی ایشان به فیروزآباد رفتم. در این سفر خوشبختانه قطعه‌هایی از کتیبه‌ای از سده چهارم نیز یافته شد. روستای روزبدان در ابتدای مسیر فیروزآباد به قیر و کارزین واقع شده است.

ضمون اصلی کتیبه‌ها، فرمانهایی در باره خراج مسجدی است که احتمالاً در همین مکانِ کشف کتیبه قرار داشته است. در باب این مسجد و نام آن که در اصل بی‌نقطه است، و می‌توان آن را به اشکالی مانند دیکان، دینکان، دیگان، دنیکان، دنبکان و... خواند، چیزی در منابع جغرافیایی منطقه فیروزآباد نیافتم. این کتیبه‌ها از چند جهت دارای اهمیت‌اند:

* «وراق سنگین»، یادداشت‌های کوتاه مبتنی بر خواش، ارائه تصویر یا طراحی کتیبه‌های نویافته یا نوخوانده‌ای است که در طول سالیان به قصد تدوین مقاله‌هایی مستقل نزد نگارنده گردآمده و بی‌سراجام مانده‌اند؛ اما گمان می‌رود انتشار فهرستواره آنها نیز خالی از فواید تاریخی، فرهنگی و هنری نباشد.

** پژوهشگر موسسه باستان‌شناسی دانشگاه تهران: emad_hokamaii@yahoo.com

نخست آن که به رغم کوفی بودن خط، متن همه کتیبه‌ها فارسی است. و می‌توان این نمونه‌ها را کهن‌ترین کاربرد از این دست دانست. دوم، بر خلاف بیشتر کتیبه‌های خط کوفی که بیشتر در گورنبوشهای دیده می‌شود، این کتیبه‌ها فرمانهای حکومتی است که در همین مکان کشف کتیبه‌ها قرار داشته است. سوم، این کتیبه‌ها، موضوع نصب فرامین حکومتی در مساجد را که تا پایان دوره قاجار هم رواج داشته است، چندین قرن به عقب می‌برد.

۱. شروع متن از حاشیه سمت راست و ادامه آن در بخش مرکزی کتیبه چنین است:

فرموده‌اند از قول امیر حاجب نورالدّوله^(۱) طغرل – اطال الله بقا[ه]
 – کی ستین / دینار / خراج معین بر / مسجد دینکان^(۲) بر قاعده گذشته
 برانند / تا در صالح مسجد خرج / می‌کنند / و هیچ از آن بازنگیرند / و
 در بقیت / حدی عم^(?) و / حراست کی / درین خیزد / فسادی جو^(?) /
 یا سخنی بغیر از واجب کی / بدو معین ست. / موبّد است تا روز قیامت.
 فی شعبان / سنة خمس و خمس^(?)

متأسفانه تاریخ نوشته‌شده در انتهای این کتیبه، ناتمام است. عدد یکان بی‌تردید خمس^(۵) است. از عدد دوم نیز «خمس» به وضوح خوانده می‌شود. با توجه به ناپیدایی ادامه کلمه، این عدد می‌تواند دهگان: «خمسین^(۴)»، و هم صدگان: «خمس مائه^(۵۰۰)»، فرض شود. در صورتی که عدد دوم را دهگان بدانیم، باید عدد صدگان را به استناد نوع و ویژگی خط (کوفی سلجوقی) و با یادآوری این که نوشته نشدن عدد صدگان در کتیبه‌های این دوران، نمونه‌هایی دارد، ۴۰۰ یا ۵۰۰ تصور کنیم. اگر با حذف دهگان، تاریخ را دورقمی بدانیم، کلمه دوم را می‌توان بخش نخست «خمس مائه» دانست. بنابراین تاریخ‌های محتمل کتیبه می‌تواند ۴۵۵، ۵۰۵ یا ۵۰۵ قمری باشد.

برای گزینش یکی از این سه تاریخ، می‌توان از نام‌های یادشده در متن بهره گرفت. نام صادرکننده فرمان در کتیبه نخست: «امیر حاجب نورالدّوله طغرل» و در کتیبه دوم: «نورالدّوله یرنقش بن سلطان طغرل» ذکر شده است. با توجه به وجود سه حاکم طغرل‌نام در دوره سلجوقی، یعنی طغرل اول (در گذشته رمضان ۴۵۵)، طغرل دوم (حک: ۵۲۹ تا ۵۲۵)، و طغرل سوم (حک: ۵۷۱ تا ۵۹۰) این کتیبه را

(۱) در کتیبه دیگر: فرموده آمد. نیز در اصل کتیبه نور للدوله.

(۲) نام دینکان در نزدیکی شیراز دیده می‌شود. نیز دیکان می‌تواند برگرفته از نام یکی از جشن‌های ایران قدیم باشد در کنار جشن‌های سده، آذرگشتن، سیرسور، خرم روز، آبریزکان، بادروز، برسده، مردگیران و جز آن. همچنان که شاید نام روزبدان نیز شکل دیگری از جشن «بادروز» باشد.

• کتیبهٔ فرمان فارسی جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبهٔ ۱)

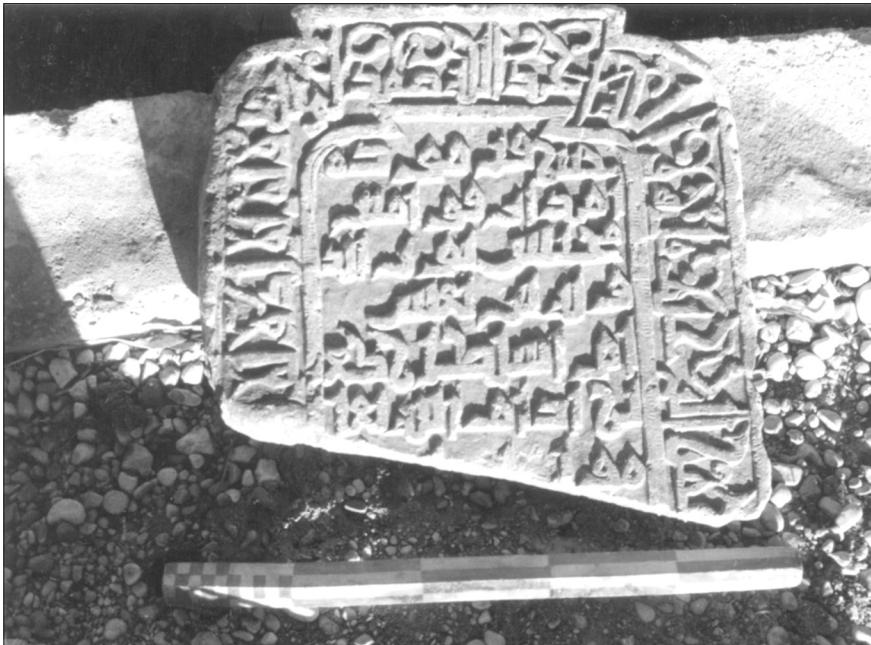
تنها می‌توان به طغل اول نسبت داد و تاریخ آن را ۴۵۵ یعنی همان سال مرگ او دانست. اما همچنان این ابهام باقی می‌ماند که چرا در کتیبهٔ نخست به جای سلطان، طغل را «امیر حاجب» (امیرالامرا و واسط سلطان و وزیر) خوانده است؟ علاوه بر آن که لقب طغل در منابع تاریخی به صورت رکن‌الدین، و نه نورالدوله^(۱) آمده است. امیدوارم این نوشته، پژوهشگران دورهٔ سلجوقی را برای روشن کردن نقاط تاریک برانگیزند.

۲. متأسفانه بخشی از میانهٔ کتیبه از بین رفته و نیمهٔ پایین کتیبه نیز آسیب فراوان دیده است. متن دور کتیبه، سورهٔ توحید است و بخش‌های افتاده ابتدا و انتهای سوره، میزان افتادگی و شکستگی کتیبه را نشان می‌دهد:

حاشیه:

بسم الله الرحمن الرحيم. قل هو الله أحد الله [الـ] صمد لم يلد و لم يولد
و لم [يكن له كفوأ أحد].

(۱) از دوستان دانشمندم، عثمان غازی اوزگومنلی و داوید دوران‌گدی برای اظهار نظرشان سپاسگزارم.

• کتیبهٔ فرمان فارسی یرنگش، جایدشت فیروزآباد (کتیبهٔ ۲)

چنین فرموده / آمد از قول[!] امیر / محسن، نورالدّوله یرنگش / ابن(۱)
ا[!] سلطان طغر[!] (۲) – ادام الله بقا/ه و ***.

در این کتیبه، میان نام یرنگش و سلطان طغرل کلمه نایجای «ام» نوشته شده است. با فرض اتصال دهانه دو دندانه ابتدای کلمه و توجه به یکسان‌نگاری حرف نون و پایان حرف میم، این کلمه احتمالاً همان «ابن» است که درست حجاری نشده است. احتمال دیگر افتادگی دندانه پس از میم و صورت «امیر» است. اما هم طغرل اول فرزندی نداشته و هم عبارت فلان، امیر فلان نیز عبارت رایجی نبوده است.

۳. در ۶ پاره کتیبهٔ دیگر، این کلمات خوانده می‌شود. نوار دور کتیبه، آیات و کلماتی از سوره توحید است و در وسط کتیبه چنین نوشته شده است:

[بسم الله الرحمن الرحيم. الله كفاه / و خدای تعالیٰ / *** [مؤ] منین جليس / *** نورالملک / *** غيره هر *** بود / و كبيره / *** را روز / جان گردد / پنج دینار از خراج دينکان [أقطاع] / همچنان بر قاعده [گذشته برانند] / دينکان داشته کي /

(۱) در اصل ام. ظاهراً اشتباه حجار است.

(۲) اصل: طغر لر

• کتیبهٔ فارسی فرمان نورالملک جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبهٔ ۳)

۵۲۱

• وضعیت کتیبه‌ها در هنگام کشف و شکسته شدن با بیل مکانیکی و لودر

احتمال دارد که دو پاره از این بخش، متعلق به کتیبه‌ای دیگر باشد. اما موضوع متن با توجه به عبارتهای باقی‌مانده، ظاهراً همان مضمون کتیبه نخست است. وجود عبارت «الله كفاه» پس از بسم الله، شاید راهنمای خوبی برای یافتن تاریخ و نام صادرکننده فرمان باشد.

۴. کتیبه وقف بر مسجد دینکان از سال ۵۲۵ قمری

کتیبه فارسی ناقص دیگری که ظاهراً کتیبه وقف املاکی بر مسجد دینکان است در میان تکه سنگهای موجود دیده می‌شود. از پنج سطر بخش نخست این عبارات خوانده می‌شود:

از معاملة فیروز در دی-[نکان و از معا]/مله الحسن لبستان دینار /
بهمن محمد به وقف (۱) مس-[جد دینکا]/ن کرد. - طلبًا لثوابه - هم-[ة]/
این قدر از این مس-[جد].

در دو تکه مجزا که با توجه به اندازه لبه، ظاهراً متعلق به همین کتیبه است، تاریخ ۵۲۵ خوانده می‌شود:

خمس عشرین و خمس مايه [۵۲۵]

۵۲۲

۲۴. کتیبه محراب سال ۳۹۳ قمری در امامزاده شاه فضل الله جایدشت فیروزآباد بنای امامزاده متأسفانه کاملاً نوسازی شده است. اما تکه‌هایی از کتیبه‌ای از سده چهارم در آن موجود است که به درستی نمی‌دانیم از همین مکان به دست آمده یا از جای دیگری به این امامزاده منتقل شده است. تنها بخش تاریخ کتیبه خوانده می‌شود. با توجه به تصویر قندیل میان بخشی از کتیبه، و عبارت «تقربا إلى الله»، ظاهراً متعلق به محرابی کوچک بوده است. متن بخش بازمانده علاوه بر سوره توحید که دور کتیبه نوشته شده، چنین است:

فی سنة ثلث و تسعین / و ثلثمايه، تقربا الى / الله تعالى، عصم الله
ذنوبه [و] ختم له بالخير / .

(۱) در متن کتیبه، «به وقف» به صورت «توقع» (بی نقطه) نوشته شده است.

• کتیبه وقف بر مسجد دینکان از سال ۵۲۵ قمری (کتیبه ۴)

۵۲۳

• بخشی از کتیبه محراب، امامزاده شاه فضل الله جایدشت فیروزآباد فارس (کتیبه ۲۴)